

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК АЛДЫН АЛМА МЕХАНИЗМИ.....	5
1.1. Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору	5
1.2. Кыйноолордун алдын алуу боюнча Улуттук борбордун Акыйкатчы (Омбудсмен) институтунан айырмасы	6
1.3. Адам укуктары жана эркиндиктери тармагында кызматташуу жөнүндө меморандум.....	9
II. КЫЙНООЛОР ТАРМАГЫНДА ЭЛ АРАЛЫК ЖАНА УЛУТТУК УКУКТУН СЕРЕБИ.....	10
2.1. Эл аралык укукта кыйноолорго тыюу салуу	10
2.2. Стамбул протоколу жана кыйноолорду колдонуу далилин далилдөөдө анын ролу.....	10
2.3. Улуттук мыйзамдарда кыйноолорго тыюу салуу	11
III. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КЫЙНООЛОР	13
3.1. Кыйноолорду колдонуунун себептери жана жагдайлары.....	13
3.2. Психиатриялык жана балдардын мекемелериндеги абал	18
3.3. Кыргызстанда колдонулган кыйноолордун түрлөрү жана алар колдонулган жерлер.....	20
IV. КЫЙНООЛОРДУ ЖОККО ЧЫГАРУУ БОЮНЧА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ КӨРГӨН ЧАРАЛАР	23
4.1. 2013-2017-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн Улуттук Стратегиясы	23
4.2. Кыйноолорго жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнө каршы БУУ конвенциясы боюнча милдеттенмелерди аткарууда көрүлгөн чаралар боюнча Кыргыз Республикасынын экинчи мезгилдүү баяндамасы	24
V. КОРУТУНДУ ЖАНА СУНУШТАР	25

КИРИШҮҮ

Бул Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борборунун (мындан ары Улуттук борбор) ар жылдык баяндамасы “Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын (мындан ары Улуттук борбор жөнүндө Мыйзам) 15-беренесине жана “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 133-беренесинин 2-1 пунктуна ылайык 2013-жыл боюнча даярдалган. Ар жылдык баяндама КРнын жабык мекемелеринде кыйноолор жана катаал мамиленин алдын алуу тармагында жалпы баалоону, маалыматты жана кыйноолордун алдын алуу боюнча абалды жакшыртуу боюнча сунуштарды камтыйт.

Бул баяндама Улуттук борбордун 2013-жылы чектелген мүмкүнчүлүктөрүнүн жана толук кандуу иш алып баруусу үчүн жетишсиз шарттарынын алкагындагы ишинин жыйынтыгы боюнча даярдалды. Улуттук борбордун штаты 2014-жылдын 17-мартында куралып, ишине киришкендигине байланыштуу бул баяндама эл аралык жана бей өкмөттүк уюмдар тарабынан Улуттук борбордун, Борбордук Азия үчүн адам укуктары боюнча БУУнун Жогорку комиссарынын Аймактык Башкармалыгынын, Бишкектеги ЕККУ борборунун, Фридом Хауз, Омбудсмендин катышуусу менен өткөрүлгөн, мамлекеттик органдардын жеткиликтүү жалпы маалыматы, массалык маалымат каражаттарынын билдирүүлөрү жана адам укуктары суроолору боюнча изилдөөлөрдүн анализин камтыйт.

2013-жылы көп убакытка чейин Улуттук борборду каржылоо суроолору жана башка уюштуруу суроолору чечилбей келген, Координациялык кеңештин иши биринчи курамы түзүлгөндөн кийин дароо башталган. Жарандык коомдон көрсөтүлгөн Координациялык кеңештин мүчөлөрү Омбудсмен, КРнын Башкы прокуратурасы, КРнын Юстиция министрлиги, КРнын Ички иштер министрлиги, КРнын Саламаттыкты сактоо министрлиги, КРнын Жаза аткаруу мамлекеттик кызматы (ЖАМК), Бишкектеги ЕККУ борбору, Сорос-Кыргызстан Фонду, Фридом Хауз жана 14 БӨУ катышуучулары болгон адам укуктары жана эркиндиктери тармагында кызматташуу жөнүндө Меморандумдун алкагында өз ишин жүргүзүп жатышты.

Координациялык кеңештин төрагасы жана мүчөлөрү, КАУБ кызматкерлери Жазык, Жазык-процесс жана Жазык-аткаруу кодекстеринин жаңы редакцияларын иштеп чыгуу боюнча эксперттик жумушчу топтордун ишмердүүлүгүнө жигердүү катышып келет. Координациялык кеңештин төрагасы Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу Адам укуктары боюнча Координациялык кеңештин жыйындарына катышат.

Улуттук борбордун директорун шайлагандан кийин Улуттук борбордун нормалдуу, натыйжалуу иш алып баруусун баштоо үчүн бир катар уюштуруучулук жана каржылык кыйынчылыктар орун алган.

Директор толугу менен уюштуруучулук суроолорду чечүүгө киришкен: уюмду каттоого, имарат издөөгө, каржылоону камсыздоого, уюмдун түзүмүн иштеп чыгууга байланыштуу суроолорду ж. б. Улуттук борбордун каттоосу 2013-жылдын 25-октябрында гана өткөрүлгөн (Бишкектик юстиция башкармалыгы тарабынан берилген Каттоо жөнүндө №0015334 Күбөлүгү). 2013-жылдын ноябрында Кыргыз Республикасынын Президентинин иштеринин Башкармалыгы тарабынан Улуттук борбор үчүн имарат (үч бөлмө) бөлүнүп берилген. 2013-жылдын декабрында Улуттук борборго кызматтык унаа

(транспорт) бөлүнгөн. Улуттук борборду каржылоо 2013-жылдын декабрынын экинчи бөлүгүндө, “2013-жылга республикалык бюджет жана 2014-2015-жылдарга болжол жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизгенден кийин ачылган.

Уюштуруучулук көйгөйлөрдүн жетишерлик санына карабастан, 2013-жылы Улуттук борбордун директору Кыйноолордун жана катаал мамиленин алдын алуу боюнча кичи комитеттин мүчөлөрү менен байланыштарды жөнгө салуу үчүн жана бирге кызматташуунун келечегин талкуулоо үчүн жолугушту. Бул кеңешмеде атап айтканда төмөнкү темалар козголду: Факультативдик протоколду колдонуу; Кичи комитет менен Улуттук борбордун арасындагы кызматташтык, маалымат алмашуу (Кичи комитет барган жана барууга белгиленген өлкөлөр жөнүндө жана Кыйноолорго каршы конвенциясынын ишке ашырылышы тууралуу). Директор бир нече жолу Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин адам укуктары, конституциялык мыйзамдар жана мамлекеттик түзүлүш боюнча Комитетинин республикадагы адам укуктарынын орчундуу суроолорун, анын ичинде кыйноолордун жана катаал мамиленин алдын алуу суроолорун караштыруу боюнча сыртка чыгып өткөрүлгөн жыйындарына катышты.

I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК АЛДЫН АЛМА МЕХАНИЗМИ

1.1. Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору

Улуттук борбор - Факультативдик протокол боюнча Кыргыз Республикасынын милдеттемелерин аткарууга көмөктөшүү максатында түзүлгөн ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган. Улуттук борбор өзүнүн иштерин ушул Мыйзамда жана Кыргыз Республикасынын башка ченемдик укуктук актыларында берилген компетенциясынын чектеринде өз алдынча уюштуруучу жана жүзөгө ашыруучу көз карандысыз орган болуп саналат. Мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарына жана алардын кызмат адамдарына Улуттук борбордун ишине байланыштуу маселелерди чечүүгө кандай гана формада болбосун кийлигишүүгө тыюу салынат.

Улуттук борбордун негизги максаты Улуттук борбор жөнүндө Мыйзамга ылайык эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларында кармалып турган адамдарга карата кыйноолорду жана катаал мамилелерди алдын алуу жана кармоо шарттарын жакшыртууга көмөктөшүү болуп саналат.

Улуттук борбордун негизги милдеттери төмөнкүлөр болуп саналат:

- 1) эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларында кыйноолорду жана катаал мамилелерди алдын алуу жана кармоонун шарттарын жакшыртуу боюнча стратегияны иштеп чыгуу, координациялоо жана анын аткарылышына көз салуу, анын ишке ашырылышына катышуу;
- 2) Улуттук борбордун кызматкерлери, Координациялык кеңештин мүчөлөрү жана эксперттер тарабынан эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларына үзгүлтүксүз алдын алма барууларынын тутумунун натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылуу;
- 3) кыйноолорду жана катаал мамилени колдонууга алып келүүчү себептерди жана шарттарды четтетүүгө багытталган агартуучулук жана билим берүүчүлүк иш-чараларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;
- 4) кыйноолорго жана катаал мамилеге каршы күрөшүү жаатындагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүүгө көмөктөшүү;
- 5) кыйноолорду жана катаал мамиленин алдын алуу тутумунун натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылуу үчүн мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттенүү;
- 6) коомдо кыйноолорго жана катаал мамилеге карага келишпестикти калыптандыруу жана алар менен күрөшүүнүн маанилүүлүгүн түшүндүрүү;
- 7) кыйноолор жана катаал мамиле менен күрөшүү жаатында эл аралык кызматташууну өнүктүрүүгө көмөктөшүү.

Кыргыз Республикасынын Мыйзамдары Улуттук борборго төмөнкү ыйгарым укуктарды берди:

- 1) эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларына үзгүлтүксүз алдын ала барууну алдын ала кабарлоосуз жана каалаган убакта жүзөгө ашыруу. Бул максатта Улуттук борбор эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлерине үзгүлтүксүз алдын алма барууларынын методологиясын жана ар жылдык программасын иштеп чыгат;

- 2) кыйноолорду жана катаал мамилелердин колдонулушуна алып келүүчү себептерди жана шарттарды четтетүүгө жана коомчулуктун адам укуктары жаатындагы мыйзамдар, аларды коргоонун механизмдери жөнүндө кабардар болуусун жогорулатууга багытталган маалыматтык жана агартуучулук иш-чараларды жүзөгө ашыруу;
- 3) өлкө боюнча алдын алма баруулардын тажрыйбасын жалпылоо жана эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларындагы кыйноолордун жана катаал мамилелердин абалын талдоо;
- 4) кыйноолорду жана катаал мамиле жасоону колдонууга алып келүүчү себептерди жана шарттарды четтетүү боюнча сунуштамаларды иш жүзүндө ишке ашыруу максатында, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары менен тикелей байланыштарды түзөт, маалымат алмашууну жүзөгө ашыруу;
- 5) тергөө иштерин жүргүзүү жана күнөөлүү адамдарды жоопкерчиликке тартуу үчүн эркиндигинен ажыратылган жана эркиндиги чектелген адамдарга карата кыйноолорду жана катаал мамиле жасоонун белгиленген фактылары жөнүндө билдирүүлөрдү прокуратура органдарына жөнөтүү;
- 6) коммерциялык эмес уюмдардын, эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларынын администрацияларынын, кыйноолорду жана катаал мамилелердин алдын алуу жана бөгөт коюу боюнча эркиндигинен ажыратылган жана эркиндиги чектелген адамдардын мыйзамдуу укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылуу боюнча ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруучу башка органдар менен кызматташуусуна көмөктөшүү;
- 7) жалпыга маалымдоо каражаттарында жана Улуттук борбордун веб-сайтында эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жайларына алдын алма барууларынын натыйжаларын чагылдырууну уюштуруу;
- 8) БУУнун кыйноолордун алдын алуу боюнча Кичи комитети, башка мамлекеттердин улуттук алдын алма механизмдери, эл аралык уюмдар менен байланыштарды жана маалымат алмашууну белгилөө, алар менен кызматташуу жана өз ара жардамдар жөнүндө макулдашууларды түзөт;
- 9) кыйноолорду жана катаал мамилелердин алдын алуу жаатында колдонуудагы мыйзамдарга же мыйзам долбоорлоруна тиешелүү сунуштарды жана сын-пикирлерди иштеп чыгуу;
- 10) адам укуктары боюнча эл аралык органдарга адам укуктарын камсыз кылуу жана коргоо чөйрөсүндө Кыргыз Республикасынын отчетторун даярдоого жана берүүгө катышуу укугу;
- 11) Улуттук борборду каржылоо үчүн зарыл каражаттардын көлөмүн өз алдынча аныктоо жана чыгашалар сметасынын чектеринде каражаттарды өз алдынча тескөө.

1.2. Кыйноолордун алдын алуу боюнча Улуттук борбордун Акыйкатчы (Омбудсмен) институтунан айырмасы

Факультативдик протоколдун концепциясына ылайык улуттук алдын алма механизмдер колдонуудагы кыйноолордон жана башка катаал мамилелерден коргоо системин толуктап турушу керек. Алар мамлекеттик жана бей өкмөттүк уюмдардын мониторинг, көзөмөл жана инспекциялоо функцияларын алмаштырбашы да, кайталабашы да керек. Улуттук алдын алма механизмдин (мындан ары УАМ) негизги милдеттери болуп аныкталган далилдердин жана алынган маалыматтын негизинде сунуштарды түзүү, ошондой эле компетенттүү мамлекеттик органдар менен эркиндигинен ажыратылган жана эркиндиги чектелген жактардын абалын жакшыртуу максатында өз ара сүйлөшүүлөрдү жөнгө

салуу жана бул сунуштарды иш жүзүнө ашыруунун үлгүлөрүн сунуш кылуу менен мыйзам долбоорлорун берүү же сунуш кылынган же колдонуудагы мыйзамдарга эскертүүлөрдү берүү саналат.

Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмени) жөнүндө Мыйзам (мындан ары – Акыйкатчы жөнүндө Мыйзам) бул институттун кызматка дайындоо, бошотуу, мандат ыйгаруу, алып салуу, иш жүргүзүү жана каржылоо бөлүгүндө көз карандысыздыгынын кепилдигин белгилейт, ошондой эле бул институтка Кыргыз Республикасында адам укуктарын коргоо тармагында кеңири ыйгарым укуктарды берет. Факультативдик протоколдун 18-беренесиндеги Париж принциптерине шилтемени эске алуу менен, биринчи көз караштан УАМ үчүн критерийлер Факультативдик протоколдун жоболорунда айтылгандай чынында эле кайталангандай пикир калтырышы мүмкүн. Бирок, Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамдын жоболорун кылдат карап чыккандан кийин УАМ бөлүгүндөгү ККК-ФП критерийлеринин көз карашы боюнча бир катар айырмачылыктар ачылат.

Биринчиден, Акыйкатчынын мандаты, Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамдын 1-беренесинде берилген формулировкасында белгиленгендей, Конституцияда жана Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдык актыларында, ошондой эле Кыргыз Республикасын катышуучусу болуп саналган эл аралык келишимдер менен макулдашууларында айтылгандай, адамдын жана жарандын бардык укуктары менен эркиндиктерине таралат. Демек, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-главасына ылайык жана Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган адам укуктары тармагындагы эл аралык келишимдер боюнча, жарандык жана саясий укуктардан башталып, социалдык жана экономикалык укуктар менен аякталган бир топ ар тараптуу адам укуктарынын тизмеси келип чыгууда. Башка жагынан, Факультативдик протоколдун көңүлү конкреттүү милдетке бурулган, анткени анда кыйноолордун жана катаал мамилелердин алдын алуу суроолору каралган. Кыйноолордон жана башка катаал мамилелерден эркин болуу ошондой эле Акыйкатчынын ишмердүүлүгүнүн тармагына тиешелүү укуктар менен эркиндиктердин тизмесинин бөлүгү болуп саналат. Бирок, Факультативдик протоколдо айтылган кыйноолордун алдын алуу суроосун чечүүдө УАМ зарыл деңгээлдеги катышуусуна жетишүү, Кыйноолордун алдын алуу боюнча Улуттук борборго караганда, адам укуктары менен эркиндиктеринин башка кеңири спектрин караштыруу тапшырылган Акыйкатчыга кыйла оор болот.

Экинчиден, Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы, адам укуктары боюнча ыйгарым укуктуу салттуу түзүм катары, Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамга ылайык бир катар квази-соттук ыйгарым укуктарга ээ. Ошол эле мыйзамдын 10-беренесинде көрсөтүлгөндөй ал ошондой эле даттарды караштыруу үчүн механизм болуп саналат. Мындай ыйгарым укуктар Акыйкатчы институтунун ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугунун талаптарына толук жооп берсе дагы, УАМ мандаты андан түп-тамыры менен айырмаланат. Факультативдик протоколдун 1-беренесинен улам, Улуттук алдын алма механизмдер алдын алма мандатын жүзөгө ашыруусу керек жана бул мандатты аткаруунун алкагында алар эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлеринин алдын алма баруулар системин жүргүзүүгө милдеттүү. Факультативдик протоколдун 19-беренесинде каралгандай, мындай баруулардын жыйынтыгы боюнча УАМ сунуштарды иштеп чыгат жана бул баскычта УАМ менен бийликтин ортосунда бул сунуштарды ишке ашыруу боюнча жөндүү өз ара сүйлөшүүлөр башталышы керек. Ошентип, алдын алуу системинин максаты ылайыктуу бийлик органдарын УАМ менен анын сунуштарын ишке ашыруу суроолору боюнча жөндүү өз ара сүйлөшүүлөргө тартуу болуп эсептелет, жана мындай ишмердүүлүк, алдын алуу боюнча иш-чаралардын масштабын эске алуу менен, жетишерлик узак мүнөздө болушу мүмкүн жана системдик өзгөрүүлөргө багытталышы ыктымал. Ал квази-соттук функциялар менен даттарды караштыруу функцияларынан айырмаланган мамилени талап

кылат. Бири биринен мынча олуттуу айырмаланган мандаттар менен функцияларды айкалыштыруу мүмкүнчүлүгү БУУнун кыйноолордун алдын алуу боюнча Кичи комитети менен каралып, алар тарабынан төмөнкү сунуш берилген:

‘(...)бул мекемелер арасында так чек коюп ажыратуу зарыл, эреже катарында, белгиленген далилге карата аракеттенген [Акыйкатчынын кеңселеринин], жана алдын алуу милдеттерин көздөгөн улуттук алдын алма механизмдеринин’

Үчүнчүдөн, Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамга ылайык Акыйкатчыга камакта кармап туруу жерлерине барууга уруксат берилсе дагы, мындай абал эки маанилүү кырдаал боюнча Факультативдик протоколдун талаптарына толук жооп бербейт. Биринчиден, Факультативдик протоколдун 4-беренеси баарын камтыган “эркиндиктен ажыратуу” түшүнүгүн берет, ал болсо абак жана полиция участкасындагы камералар сыяктуу “салттуу” гана камакта кармап туруу жайларын камтыбастан, балдар үйү, психиатриялык мекемелер жана социалдык коргоонун түзүмдөрү сыяктуу “салттуу эмес” объекттерди да камтыйт. Бул жагдай колдонуудагы Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамда каралган эмес. УАМдын мандаты бардык ушул сыяктуу объекттерге тараларын белгилеп кетүү маанилүү жана “Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Факультативдик протоколдун жоболорун тийиштүү деңгээлде эске алгандыгын да белгилеп кетүү шарт.

Мындан тышкары, Факультативдик протоколдун 19-беренесинин талаптарына ылайык, УАМ белгиленген эркиндигинен ажыратуу жерлерине *үзгүлтүксүз* барууларды жүргүзүшү керек, ал эми бул талап колдонуудагы Акыйкатчы жөнүндө Мыйзамда чагылдырылган эмес.

Ошентип, “Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмени) жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы жана “Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Кыргыз Республикасында иштеген же иштей турган укук коргоочу механизмдерди түзүүнү алдын ала караштырганы менен, бул эки механизмдин максаттары менен мандаты бири биринен негиздүү айырмаланат. Акыйкатчы Институтуна адам укуктарынын көп түрдүү багыттарын караштыруу негиз салуучу милдеттери жүктөлөт, анын мандаты мамлекеттик жана муниципалдык органдар тарабынан айрым жарандардын укуктарынын сакталышын камсыздоодо камтылат, анын үстүнө милдетти аткарууга жетишүүнүн негизги ыкмасы болуп даттарды караштыруу механизми саналат. Өзүнүн мандатын жүзөгө ашыруунун алкагында Акыйкатчы сот органдарына кайрылуу, кайсы болбосун мамлекеттик органдардан маалыматты суроо-талап кылуу бөлүгүндө кеңири ыйгарым укуктарга ээ. Бул функцияларды Факультативдик протоколдун максаттарынан ажыратып билүү шарт, аларга ылайык катышуучу-мамлекеттер УАМды түзүшү керек. УАМ өлкөдөгү бар болгон системаларды талдап чыга турган жана кыйноолор менен катаал мамилелердин алдын алуу максатында мындай системалардын кийинки бекемдөөсү суроолору боюнча иштиктүү өз ара сүйлөшүүлөрдү камсыздаган алдын алма орган болуп саналат. Дал ушул Факультативдик протоколго ылайык Кыргыз Республикасында Кыйноолордун алдын алуу боюнча Улуттук борбор түзүлгөн. Бул жаңы мамлекеттик орган түзүлгөнгө чейин Кыргыз Республикасында алдын алма баруулар Адам укуктары жана эркиндиктери тармагында кызматташуу жөнүндө меморандумдун негизинде жүргүзүлгөн.

1.3 Адам укуктары жана эркиндиктери тармагында кызматташуу жөнүндө меморандум

Адам укуктары жана эркиндиктери тармагында кызматташуу жөнүндө меморандумга (мындан ары – Меморандум) улуттук алдын алма механизми пилоттук долбоор катары байкап көрүү баштапкы максатында биринчи жолу 2011-жылы колдор коюлган: көз карандысыз мониторингдик топтор атайы иштелип чыккан методология боюнча кыйноолор менен катаал мамилелердин алдын алуу жана далилдерди жазып алуу үчүн эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлерине үзгүлтүксүз алдын алма барууларды жүргүзөт. Үч жыл иш алып баруунун ичинде, Меморандумдун алкагында иш-аракеттерге катышкан Координациялык кеңештин мүчөлөрү эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлерине мониторинг боюнча бир кыйла тажрыйба топтошкон, кыйноолордун алдын алуу тармагында абалды жакшыртуу боюнча сунуштар иштелип чыккан. Мониторингдин жыйынтыгы боюнча жазык мыйзамдарын өзгөртүүгө тийиштүү сунуштар соттук реформа боюнча Улуттук кеңешке караштуу эксперттик жумушчу топтордун карап чыгуусуна жөнөтүлгөн.

Ошентип, 2013-жылы Меморандумдун алкагында Координациялык кеңештин мүчөлөрү иштеген мониторингдик топтор 460 алдын алма барууларды жүргүзүшкөн: ички иштер органдарынын 47 убактылуу кармакжайларына (ИВС) 393 баруу, МЖАКтын 4 тергөө камакжайына 39 баруу, саламаттыкты сактоо жана социалдык өнүгүү органдарынын 23 психиатриялык мекемелерине жана 5 балдар үйүнө баруулар. Убактылуу кармакжайларга жана тергөө камакжайларга баруулардын жүрүшүндө мониторингдик топтор 831 камалган адам менен интервью жана маек өткөрүшкөн. Респонденттерди тандоо аларда күч зомбулугун пайдалануунун издери бар болуусун эске алуу менен интервьюга сөзсүз түрдө ыктыярдуу катышуусун сактоо принциби аркылуу жүргүзүлгөн.

II. КЫЙНООЛОР ТАРМАГЫНДА ЭЛ АРАЛЫК ЖАНА УЛУТТУК УКУКТУН СЕРЕБИ

Эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлерине жарандык коомдун уюмдары жүргүзгөн мониторингдин көп жылдык тажрыйбасы, адам укуктарынын абалы, өзгөчө жабык мекемелердеги жеке кол тийбестик жана кыйноолор менен катаал мамилелерден эркин болуу укугу өлкөдө кооптуу бойдон калгандыгын көрсөтөт. Иш-аракети кыйноолордун алдын алуу тармагында адистешкен эл аралык жана бей өкмөттүк уюмдардын баалоосу мына ушундай.

2.1 Эл аралык укукта кыйноолорго тыюу салуу

Кыргызстан адам укуктары боюнча бир катар эл аралык келишимдерди ратификациялаган, анын ичинде Расалык басмырлоонун бардык түрүн жоюу жөнүндө эл аралык конвенция (1997-жылдын 5-сентябрында кошулган), Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт (1994-жылдын 7-октябрында кошулган), Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пактка Факультативдик протокол (1994-жылдын 7-октябрында кошулган), Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрүн жоюу жөнүндө конвенция (1997-жылдын 10-февралында кошулган); Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрүн жоюу жөнүндө конвенциясына Кошумча протокол (2002-жылдын 22-июлунда кошулган), Кыйноолорго жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнө каршы Конвенциясы (1997-жылдын 5-сентябрында кошулган), Кыйноолорго жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнө каршы Конвенциясына Факультативдик протокол (2008-жылдын 29-декабрында кошулган), Баланын укуктары жөнүндө конвенция (1994-жылдын 7-октябрында кошулган), Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пактка карата, өлүм жазасын жокко чыгарууга багытталган, экинчи Факультативдик протокол (2010-жылдын 6-декабрында кошулган). Кыргызстан көрсөтүлгөн эл аралык келишимдерге байланыштуу эч кандай эскертмелерди же арыздарды берген эмес. БУУ органдары Кыргызстандын бир катар учурларда эл аралык келишимдер боюнча милдеттенмелерин бузгандыгын белгиленген, анын ичинде талаптагыдай тергөөнү жүргүзбөгөндүгүнө байланыштуу.

БУУнун Кыйноолорго каршы конвенциясынын 22-беренесине ылайык катышуучу мамлекеттер комитеттин жеке мүнөздөгү даттарды кабыл алуу компетенциясын таануусу мүмкүн. Азыркы кезде Кыргыз Республикасы мындай билдирүүнү жасаган эмес.

2.2 Стамбул протоколу жана кыйноолорду колдонуу далилин далилдөөдө анын ролу

2013-жылдын ноябрында БУУнун кыйноолорго каршы комитетинин Кыргыз Республикасынын мезгилдүү баяндамасын кароосунун жүрүшүндө Комитет төмөнкү корутундулар менен сунуштарды берген:

- кыйноолордун жана катаал мамиленин белгилерине туш болгон бардык медициналык кызматкерлер мындай кыянаттыктарды документтөөгө юридикалык милдеттүү болушун камсыздоо, Стамбул

протоколуна ылайык, эркиндигинен ажыратылган бардык адамдар, алардын суранычы боюнча өз убагында квалификациялуу жана көз карандысыз медициналык эксперттерге жеткиликтүүлүк менен камсыз болушу жана бардык медициналык кароолор жабык эшиктин артында жүргүзүлүшүн камсыздоо; ошондой эле КРнын Саламаттыкты сактоо министрлигине алдын ала камакка алуу жерлеринде өз ишин жүргүзгөн медициналык кызматкерлерге көзөмөл жүргүзүү жоопкерчилигин өткөрүп берүү суроосун караштыруу;

Стамбул протоколу кыйноолордун жана башка катаал мамиленин жана жазалоонун түрлөрүнүн далилдерин натыйжалуу тергөө жана документтөө боюнча колдонмо болуп саналат. Ал өзүнө кыйноолор менен катаал мамиленин болжолдонгон курмандыктарынын абалын баалоо боюнча жетекчилик кылган принциптерди, ошондой эле мындай баалоонун жыйынтыктарын кыйноолордун далилдерин тергөөгө жооптуу соттук же башка мамлекеттик органдарга тапшырууларын камтыйт.

Стамбул протоколу, төмөнкүлөр аркылуу, кыйноолорду колдонуунун далили боло алган базанын компоненттеринин бири катары натыйжалуу колдонууга мүмкүн болгон, көбүрөөк даражада медициналык документ:

- кыйноолордун курмандыктарынын сурамжылоосун өткөрүү (максаты, кыйноолордун курмандыктарынын процессуалдык кепилдиктери, сурамжылоолорду өткөрүүнүн ыкмалары, котормочуларды тартуу, гендердик суроолор);
- кыйноолордун курмандыктары жана жапа чеккендер жөнүндө маалымат алуу, бул маалыматты талдоо жана баалоо;
- кыйноолордун күч колдонулгандыгын далилдеп аныктоо (медициналык кароонун тартиби, кыйноолордун белгилүү түрүн колдонуудан кийинки экспертизасы (кыйноолордун айрым таралган түрлөрү өзүнөн кийин жапа чеккендин денесинде белгилүү издерди калтырат);
- кыйноолордун психоаналитикалык далилдерин аныктоо (травмадан кийинки стресстик капалануу, фобиялар, соматикалык белгилер (симптомдор) ж.б.у.с.);
- психоаналитикалык/психиатриялык экспертиза өткөрүү (сурамжылоонун жүрүшү, алынган маалыматтын анализи);
- бул протоколдун жетекчилик принциптерин колдонуу.

2.3. Улуттук мыйзамдарда кыйноолорго тыюу салуу

Кыйноолордон жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилелерден эркин болууга болгон укуктар негиздүү адам укуктарынын бири болуп саналат. Бул укук абсолюттук укуктардын катарына кирет, алардын сакталышы кайсы болбосун кырдаалда Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен да, адам укуктары боюнча Кыргыз Республикасы ратификациялаган эл аралык макулдашууларда да кепилденет.

Кыргыз Республикасынын *Конституциясынын 20-бер.* адам укуктарын коргоо жөнүндө бир катар жоболорду караштырат, анын ичинде өлүм жазасына, кыйноолорго жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилелерге жана жазаларга тыюу салууларды. Конституция кармалгандардын, кармалгандан кийин 48 сааттын ичинде сот алдында келүүсүн талап кылуу менен кармалган учурдан баштап жактоочуга ээ болуу мүмкүндүгүн берип коргоосун

камсыздайт. Алар камакка алуунун себептери жөнүндө токтоосуз кабардар болуусу керек. Бул нормалар Кыргыз Республикасынын ЖПК 40-беренесинде дагы каралган.

Кыргыз Республикасынын КЖК 305-1-бер.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине ылайык кайсы бир адамга андан же башка адамдан маалымат алуу же аны мойнуна алдыруу, ал же башка адам жасаган же жасады деп шек туудурган аракети үчүн аны жазалоо, ошондой эле коркутуу жана белгилүү бир аракеттерди жасоого аны же башка адамды мажбурлоо максатында атайылап уруп-сабаса же азапка салып кыйнаса, же ар кандай мүнөздөгү теңсиздикке мүнөздөлгөн ар кандай себеп боюнча, мындай аракет кызмат адамы тарабынан же анын шыкактоосу боюнча же анын көрүп-билүүсү менен же ичтен макулдугу менен жасалса, - бир жылдан үч жылга чейинки мөөнөткө белгилүү кызматтарды ээлөө же белгилүү иш жүргүзүү укугунан ажыратуу менен төрт жылдан сегиз жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.

Кыргыз Республикасынын КЖК 111-бер.

(1) Такай уруп-сабоо же болбосо башка зомбулук аракеттер менен азап-тозокко салганда, эгерде бул ушул Кодекстин 104, 105-статьяларында көрсөтүлгөн кесепеттерге алып келбесе, - элүүгө чейинки эсептик көрсөткүчтөрдүн өлчөмүндө айыпка же болбосо эки жылга чейинки мөөнөткө түзөтүү жумуштарына, же болбосо эки жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.

(2) Ошол эле жосундар:

- 1) эки же андан ашык адамга карата;
- 2) өзүнүн кызматтык ишин же коомдук парзын аткарып жүргөн адамга же анын жакындарына карата;
- 3) күнөөкөр үчүн кош бойлуу экендиги белгилүү болгон аялга карата;
- 4) жашы жете элек экендиги же күнөөлүү үчүн алсыз абалда экендиги белгилүү болгон же болбосо айыпкерге материалдык же башка жагынан көз каранды болгон адамга карата, ошого тете уурдалган же болбосо барымтага алынган адамга карата;

5) кыйноого салуу менен;

- б) адамдардын тобу тарабынан;
 - 7) алдын ала макулдашуу боюнча адамдардын тобу тарабынан;
 - 8) уюшкан кылмыштуу топ тарабынан;
 - 9) жалданып жасалганда, - жүзгө чейинки эсептик көрсөткүчтөрдүн өлчөмүндөгү айыпка же болбосо беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигин чектөөгө, же болбосо беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.
- (КР 2007-жылдын 25-июнундагы N 91 Мыйзамынын редакциясына ылайык)

III. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КЫЙНООЛОР

3.1 Кыйноолорду колдонуунун себептери жана жагдайлары

Кыргыз Республикасында кыйноолорду колдонуунун негизги себептеринин бири, кылмыш-жаза мыйзамдарында далилдөө базасын чогултуунун мыйзамсыз ыкмалары үчүн каралган жазалоого карабастан, Кыргыз Республикасынын КЖК 305-1-бер. иш жүзүндө колдонуу тажрыйбасынын ачыктан-ачык жоктугу саналат. Көп убакта кыйноолорду колдонуу далилдери боюнча прокуратура органдары милиция кызматкерлеринин аракетинде кылмыш курамынын жоктугуна байланыштуу жазык ишин козгоодон баш тартуу тууралуу чечимдерди кабыл алышат. Ал эми козголгон болсо дагы, тергөө иш-чараларынын жүрүшүндө кылмыш ишинин квалификациясы өзгөртүлөт жана кыйноолорду колдонгон жооптуу кызмат адамдары Кыргыз Республикасынын КЖК “кыйноолорго жакын” деп айтылуучу беренелери боюнча, мисалы, Кыргыз Республикасынын КЖК 305-304-бер. боюнча жоопко тартылат.

2013-жылдагы кыйноолор боюнча Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын маалыматы.

Кыйноолор жөнүндө кайрылуулардын жана арыздардын бардыгы	265
Алардын ичинен кылмыш иши козголгон	18
Бир азга токтотулган	0
Токтотулган	2
Сотко жөнөтүлгөн	10
Кылмыш ишин козгоодон баш тартылды	245

2003-жылдан берки Кыргыз Республикасынын КЖК 305-1-бер. боюнча козголгон жана ал иш боюнча айыптоо өкүмү чыгарылган биринчи кылмыш иши Адилет Мотуевдин иши болду. 2013-жылдын ноябрында КР Свердлов райондук соту кыйноолорду колдонгон Бишкек шарынын ИИШБ кызматкери Адилет Мотуевди күчөтүлгөн тартиптеги абакта жаза тартуу менен 6 жылга эркиндигинен ажыратуу өкүмүн чыгарган. Бул өкүм белги берген окуя болуп калды, кыйноолор менен күрөшүүдө прокуратура органдары жана сот бийлиги тарабынан саясий эркти көрсөткөндүк болду. Бирок, бул жалгыз кылмыш ишинен тышкары, кыйноолорду колдонуу далилдери боюнча сотко жөнөтүлгөн кылмыш иштеринин көптөгөн мисалдарын келтирсе болот, бирок иш жүзүндө ар түрдүү себептерден жана ачык-айкын түшүндүрмөлөрсүз которулат жана калтырылат.

Мисалы: **Карагулова Нургуль Ташмаматовна** 1986-ж. т. 2013-жылдын 19-июнунан 20-июнуна караган түнү Карагулова Н. үйүнө Биринчи май милиция бөлүмүнүн укук коргоо органдарынын 3 кызматкери келген. Кийинчерээк билингендей алар бөлмө боюнча кошуналардын чакыруусу боюнча бул күнү бирге жашагандардын ортосунда келип чыккан чыр-чатактан улам келишкен. Чакыруу боюнча келген милиция кызматкерлери Карагулова Н. менен анын дос кызынан (бул батирде аны менен

жашаган) түшүндүрмө кат жазууларын жана милиция кызматкерлерине 3000 сом төлөп берүүлөрүн талап кылышты, ушуну менен бирге алар «ишти басып салууну» убада кылышты. Кыздарда мындай сумма жок болгондуктан алар милиционерлерге 500 сом жана 2 уюлдук телефон беришкен. Бирок, мындан кийин кызматкерлер кеткен жок, алардын бири Карагулованы бөлмөгө киргизди жана анын шок абалынан пайдаланып, жыныстык катнашка мажбурлаган.

2013-жылдын 23-июлунда Карагулова ички иштер органдарына зордуктоо далили боюнча арыз менен кайрылган.

Ички иштер органдары иш козгогон, андан кийин ал ырааттуулук боюнча прокуратурага жөнөтүлгөн.

2013-жылдын 29-сентябрында Бишкек ш. Биринчи май районунун коргоо бөлүмүнөн басып алуу тобунун улуусунун кызматында болгон Сабаев Нурлан Кемеловичке Кыргыз Республикасынын Жазык-кылмыш кодексинин 129-бер. 1-бөл., 167-бер. 1-бөл., 305-бер. 2-пун., 2-бөл. Боюнча айып коюлган. Азыркы кезде иш Октябрь районунун сотунда;

Налеткин Алексей Валерьевич 1982-ж. т. 11-июндан 12-июнга караган түнү Чүй областынын ИИББ ЖККБ Жол кайгуул кызматынын (мындан ары – ЖКК) кызматкерлери менен мас абалда айдоо үчүн кармалган. Кармалган учурдан тартып, Алексейдин сөзү боюнча, андан акча талап кылышкан жана улуттук белгиси боюнча кыйнашкан. Жаран Налеткин өзүнүн укуктарын коргоп, аны талаптагыдай каттоосун суранган. Пара берүүдөн баш тарткан соң аны милиция кызматкерлеринин мыйзамдуу буйругуна баш ийбегендик боюнча каттап, Токмок ш. ИИБ убактылуу кармакжайына жеткиришкен (мындан ары – УКЖ). Аны УКЖ жеткирип, ЖКК кызматкерлери жабык мекеменин аймагына табелдик курал менен кирип, Налеткинди денесинин ар тарабынан сабай башташкан, катуу темир буюм менен башка чаап, камерага жаткырышкан, алдын ала чакадан суу чачышкан. Кыйноолорду колдонуунун мүмкүнчүлүктү максаты өз укуктарын коргоого аракет кылгандыгы болгон.

Эки күндөн кийин Налеткин А. Токмок ш. аймактык ооруканасына жаткырылган. 2011-жылдын 11-июлунда Токмок ш. прокуратурасы Чүй областынын ЖКК кызматкерлерине карата КР ЖКК 305-бер. 2-бөл. 3-пун. белгилери боюнча кылмыш иши козголгон.

2011-жылдын 30-сентябрында Чүй областынын ИИББ ЖККББ ЖКК эки инспекторуна, Жумадил уулу Алмазбек жана Шайдинов Улукбек Шыкмаматовичке КР КЖК 305-бер. 2-бөл. 3-пун. “Күч зомбулугун колдонуу менен кызмат абалын кыянаттык менен пайдалануу” боюнча айып коюлган.

2012-жылдын 18-июлунда Токмок шаардык соту МАИ кызматкерлерине карата күнөөсү далилденбегендиги үчүн актаган өкүм чыгарган.

Соттун өкүмү Чүй областтык сотунда кайра каралган, мында жабырлануучунун сот коллегиясына ишенбегендигинен улам баш тартуусу билдирилген.

2013-жылдын 29-июлунда Бишкек шаардык соту Токмок ш. сотунун өкүмүн жокко чыгарган жана башка курамда жаңыдан карап чыгууга жөнөткөн.

2013-жылдын 30-июлунда КР Жогорку областтык сотуна аныктоого арыз берилген, ал ишти Бишкек шаардык сотунда караштырууга жөнөткөн.

Азыркы кезде. Бишкек шаардык соту ишти караштырууда жана жыйынды которгон.

Марченко Юрий Викторович 2011-жылдын 23-ноябрында Түп районунун прокуратурасына Марченко Наталья милиция кызматкерлери анын уулу Марченко Юрийди сабагандыгына байланыштуу кайрылган. Кийин билингендей, анын баласына карата мурда да кыйноолор колдонулган, бирок тараптардын жарашуусунан улам иш токтотулган. Бирок Марченко карата коркутуулар улантылган. 2011-жылдын 21-ноябрында түндө Николаевка айылынан Түпкө мотоцикл менен үйгө кайтып келе жаткан Марченкону кочегарканын жанын эки милиция кызматкери жана айлана чөйрөнү коргоо Ысык-Көлдүк аймактык башкармалыгынын эки кызматкери токтоткон. Өздөрүн УКМК кызматкерлери деп тааныштырып, сабай башташты, колдору, буттары, катуу темир буюм менен, мотоциклди тинтишти, эч нерсе таппаган соң кетип калышты. Марченко эсине келгенде карга көмүлгөн экен. Эртеси эртең менен ооруканага жаткырылган.

23/11/2011 Түп районунун прокуратурасына арыз берилген

03/12/2011 234-бер. 2-бөл. 1-пун. боюнча кылмыш иши козголгон

24/06/2013 Ысык-Көл областынын ИИБ УИ Нугаев Таалайбек Муктаровичке, Ысык-Көл областынын ИИБ УИ Осмонов Жаныш Бөлөкбаевичке, егерь Абдыкеримов Канатбек Эсенгуловичке жана айлана чөйрөнү коргоо Ысык-Көлдүк аймактык башкармалыгынын инспектору Орозбаков Эркинбек Садырбековичке айып коюлган (305-бер. 1-бөл., 234-бер. 2-бөл. 2-пун., 305-1-бер)

Азыркы кезде иш Түп райондук сотунда, бирок процесс сот жообуна тартылгандардын келбегендигине байланыштуу башталбай турат.

Прокуратура органдары кыйноолорду колдонуу тууралуу даттануулар боюнча кылмыш ишин козгоодон баш тартуу чечимин, жарандар мындай арыздар менен көзөмөл органдарына гематомалар, көгөрүүлөр, дененин сыйрылгандары сыяктуу кыйноолорду колдонуунун кесепеттери айыккандан кийинки убакта кайрылгандыгынан улам кабыл алгандыгын белгилеп кетүү адилеттүү болот деп эсептейбиз. Бул себептен күч зомбулугун колдонуунун кесепетин жана издерин аныктоо таптакыр мүмкүн эмес. Бирок сиздин көңүлүнүздү кыйноолорду колдонуу далили боюнча кайрылууда, кайсы бир убакыт өткөн кезде дагы, теория боюнча күч зомбулугун колдонуунун кесепетин аныктоо мүмкүндүгүнө басымдуу бурабыз, анткени бүгүнкү күндө кыйноолордун өтө курч түрлөрү жана ыкмалары колдонулат, мисалы, айтылуу “фаланга”, кабары жок адамга аны элестетүү да кыйын. Кыйноолор колдонулгандыгын формалдык эмес, талаптагыдай соттук-медициналык экспертизанын өткөрүлүшүнүн шарттарында гана аныктоо мүмкүн. Соттук-медициналык экспертиза эксперт менен тергөөчүнүн же ыкчам кызматкердин катышуусунда өткөрүлөт, алардын көзүнчө арыз берүүчү күч жана моралдык зомбулукту кайра башынан өткөрүү мүмкүнчүлүгүнөн корккондугунан кыйноолорду колдонуунун чыныгы кесепеттери тууралуу айтпайт. Көпчүлүк учурда соттук-медициналык эксперт корутундуну даярдоодо үстүртөдөн кароо менен чектелет. Мамлекеттик соттук-медициналык экспертиза денелик зыян тартуу менен гана чектелет жана кыйноолордун психологиялык кесепеттерин караштырбайт. Дал ушул талапка ылайык эмес жана сапатсыз соттук-медициналык экспертизанын жыйынтыктары, тергөөчү менен соттук-медициналык эксперттин экспертизаны үстүртөдөн өткөрүүлөрү тууралуу мүмкүн болгон макулдашуусу кыйноолорду колдонуу далили боюнча прокуратура органдарынын кылмыш ишин козгоодон баш тартуусунун себептери болуп саналат.

Кыйноолор улуттук коопсуздук органдары менен, Кыргыз Республикасынын БКА жана башка укук коргоо органдары менен колдонулат, бирок көп учурда кыйноолорду ички иштер органдарынын

кызматкерлери колдонушат, бул жасалган кылмыштардын бетин ачуунун көрсөткүчтөрүн жогорулатууга умтулуу менен болжолдуу түшүндүрүлөт, мындан кызматтан көтөрүлүү, сыйакы, ыраазычылык ж.б.у.с. сыйлыктар, ошондой эле ачылбаган кылмаштар боюнча кылмыш иштеринен кутулуу мүмкүнчүлүгү келип чыгат.

Милиция күнүн майрамдоонун алдыңкы күнүндө, 31-октябрда Кыргызстандын ИИМ башчысы Абдулла Суранчиев журналисттердин айрым суроолоруна жооп берген, алардын бири ал башкарган мекемеде кыйноолор менен күрөшүүгө тиешелүү болгон.

Министрдин абийирине, ал жашырбастан, Ички иштер министрлигин түзүмүндө кыйноолор бар экендигин моюнга алды. Суранчиевдин айтымында, ал жакынкы күндөрдө кыйноолор жөнүндө суроолорду берген ЕКПА (Европа Кеңешинин Парламенттик ассамблеясы) алты депутаты менен жолуккан.

Министр европалый депутаттарга кыйноолор ылайыксыз экендигин түшүндүргөн. Кыйноолордун себеби министр өзүнүн кызматкерлеринин “пайыз маниясына” кызыккандыктарында деп эсептейт, б. а. милиция кызматкери, пайыз менен өлчөнгөн, кылмыштарды ачуунун көрсөткүчтөрүн жакшыртууга аракет кылып, кыйноолорду колдонуу менен кармалгандын моюнуна алуусуна жетишет.

«Бул туура эмес “кесип”. Алар [кыйноолор] бар, мен жашырбайм, кайсы бир жерде алар гүлдөп да жатат. Бирок, алар кызматчылар үчүн ар дайым аянычтуу – кызматчы өзү айланпага кабылат, сотто бул кыйноолор ага терс таасирин тийгизет” – деди министр, сотто кыйноолорго кабылган адамдар аларга карата алгачкы текшерүүнүн уруксат берилбеген ыкмалары колдонулгандыгын айта тургандыгын, андан соң аларга каршы кылмыш иштери “жарылат” деп түшүндүрдү.

“Пайыз маниясы менен алектенбей, иш жүзүндө кылмыштарды күбөлүк базаны, буюм далилдерди ж.б. эске алуу менен ачуу керек”, - деп Абдулла Суранчиев өз кызматкерлерине кеңеш берди.

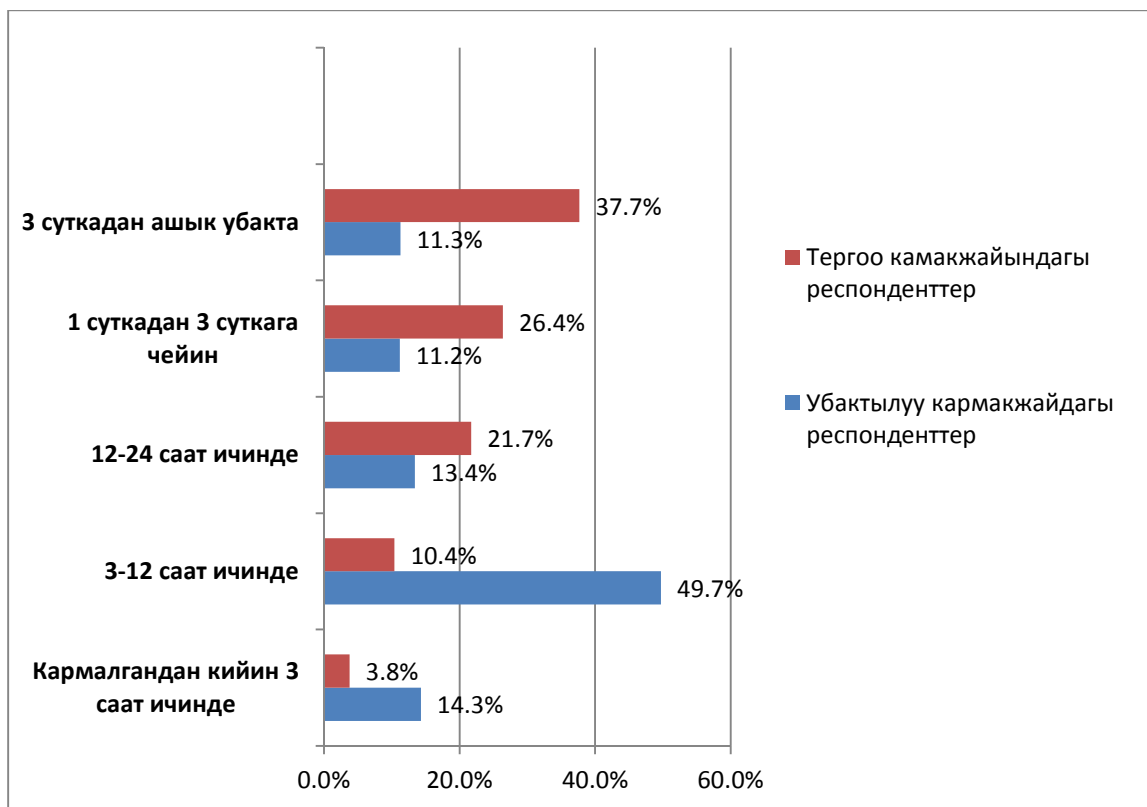
Суранчиев, мекемеде кыйноолор бар экендигин эл алдында ачык айткан, байкоочулардын эсиндеги эң биринчи ИИМ жетекчиси экендигин белгилеп кетели. Министр өлкөнүн негизги жетекчилеринен экендигин, ал эми ИИМ – мамлекетти түзгөн түзүм экендигин эске алсак, бул өтө чоң окуя. Мындан тышкары, укук коргоочулардын маалыматы боюнча, кыйноолордун аныкталган далилдеринин 90 пайызы ИИМ үлүшүнө тиешелүү.¹

Көп учурда укук коргоо органдарынын кызматкерлери табарынан кыйноолор кармап калуу протоколу түзүлгөнгө чейин колдонулат, б. а. белгиленбеген убакыттын ичинде кармалган адам анын кармоосуна, жеткирилишине жоопту кызматкерлердин карамагында болот жана каалаган башка жерде да, расмий кармакжайга жеткирилип жаткан убакта да кыйноолорго кабылышы мүмкүн.

Жабык мекемелердеги респонденттердин арасында жүргүзүлгөн сурамжылоого ылайык, алардын расмий кармакжайына чейинки кармаган убакыты тууралуу төмөнкү жыйынтыктар чогулду:

¹ «Кыргызстандын башкы милиционерлери биринчи жолу кыйноолордун бар экендигин моюнга алды». Бакыт Токтоналиев. <http://vof.kg>.

Кармалган учурдан УБК жеткирилгенге чейинки убакыттын аралыгы²

Өлкөдө кыйноолорду колдонуунун жогоруда аталган себептери менен катар, Кыргыз Республикасынын сот органдары тергөөдөгү ачык кемчиликтерге көз жумган далилди жана далилдөө базасынын негизги курамынын бири катары унчукпастан сот жообуна тартылган адамдын айтуусу боюнча күч жана моралдык басым көрсөтүү аркылуу алынган сот жообуна тартылган адамдын моюнга алгандыгын колдонгондуктарын белгилеп кетебиз. Тилекке каршы, соттук процессте, мамлекеттик айыптоочунун жеткирүүсү боюнча, сот жообуна тартылган адамдын көрсөтмөлөрүндөгү өзгөрүүлөрдү жана ага карата кыйноолор колдонулгандыгы тууралуу арызды сот кылмыш жоопкерчилигинен качып кетүү аракети катары баалайт. Кыйноолордун курмандыктарынын алардын даттары каралбай калат жеген коркунучу негизсиз эмес. Соттук териштирүүнүн жүрүшүндө, өзүн кыйноолордун курмандыгы деп эсептеген жак, алар тууралуу сотко билдирген учурлардын биринде дагы, судья да, прокурор да бул арыз боюнча натыйжалуу жана калыс тергөө жүргүзгөн эмес.³

Калыстык үчүн сот жообуна тартылгандар жазадан качып кутулуу максатында аларга карата кыйноолор колдонулгандыгын билдирген окуялар тажрыйбада орун алганын айтуубуз шарт, бирок кандай болбосун моюнга алдыруу максатында кыйноолор колдонулгандыгы тууралуу даттарды сот милдеттүү түрдө көңүлгө алыш керек жана алар актаган өкүм чыгарууга негиз болушу мүмкүн, эң аз дегенде кылмыш ишин тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу максатында кошумча тергөөгө жөнөтүү үчүн.

² 2013-жыл үчүн Адам укуктарынын сакталышынын мониторингинин отчету. 45-бет. (ЕККУ, ОБСЕ, ЮСАИД, Фридом Хаус, «Сорос-Кыргызстан» Фонду)

³ 2013-жыл үчүн Адам укуктарынын сакталышынын мониторингинин отчету. 47-бет. (ЕККУ, ЮСАИД, Фридом Хаус, «Сорос-Кыргызстан» Фонду)

2013-жылдагы мониторингдин жыйынтыктары дагы бир ирет кыйноолор тууралуу суроолор боюнча БУУнун атайы баяндамачысынын корутундулары кылмышкерлерди издөө кызматкерлеринин кыйноолорду колдонуусунун санын жогорулашынын себеби Кыргызстандын сот системасынын моюнга алган көрсөтмөлөргө таянгандыгына бир кыйла багыт алгандыгында экендигин тастыктады. Ошентип, сурамжылоого катышкан жактардын 90,4% милиция кызматкерлери аларга карата кыйноолорду моюнга алдырууга мажбурлоо максатында колдонгондугун билдиришти. 2012-жылы бул көрсөткүч 89,5% түзгөн⁴.

Өлкөнүн укук коргоо системасында кыйноолордун болушу көйгөйүнүн башка темасы бул – адамдын өз убагында юридикалык коргоо алуу укугунун сакталбагандыгында, б. а. жактоочуну дайындоого. Дээрлик ар дайым кармалуунун биринчи сааттарында сурактар жактоочусуз, жада калса 1,5-2 сутка өткөндөн кийин, эреже болуп калгандай, сотто, тыюу салуу чарасын караштырууда жүргүзүлөт. Кармалган жарандардын көпчүлүгүнө моюнга алгандарынан кийин гана жактоочу дайындалат жана бул жактоочу, процессуалдык иш-аракеттерде формалдуу түрдө гана катышкан “дежур” жактоочу эмес экендигине кепилдиктер эң эле аз.

Ошентип, процессуалдык иш-аракеттин баштапкы баскычтарында жактоочунун жоктугу, кармалган адамда дасыккан адисти өз алдынча тандап алуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу кыйноолордун колдонулушунун негизги себептеринин жана жагдайынын бири болуп саналат.

3.2 Психиатриялык жана балдардын мекемелериндеги абал

Кыргыз Республикасы психикалык саламаттыкты коргоо тармагында улуттук саясатты түзүү үчүн биринчи кадамдарын жасады. 1999-жылы улуттук жана эл аралык эксперттердин баалоосуна ылайык жалпысынан эл аралык стандарттарга жооп берген «Психиатриялык жардам жана аны көрсөтүүдөгү жарандардын укуктарынын кепилдиктери жөнүндө» мыйзамы кабыл алынган. Мыйзамдын негиздери болуп мыйзамдуулуктун, боорукерликтин, гумандуулуктун жана адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо принциптери саналат. Мыйзамда каралган учурлардан тышкары, жардам алуу үчүн ыктыярдуу кайрылуулар кепилденет.

Мыйзамдын жоболоруна карабастан, Кыргыз Республикасынын психиатриялык мекемелеринде кыйноолордон жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана дарылоонун түрлөрүнөн коргоо укугуна мониторингдин жыйынтыгы боюнча, психиатриялык дарты бар адамдар үчүн негизги “кароо” мурункудай эле эркиндигинен ажыратуу жайларынын бардык белгилерине жана ылайыксыз кармоо шарттарына ээ болгон психоневрологиялык жатактарга жайгаштырууда экендиги аныкталган. Көп учурда алар бул жайларда эч бир медициналык негизсиз дүйнөдөн кайтканына чейин калышат жана адамгерчиликсиз мамилеге, анын ичинде эзүүгө, кулчулукка да кабылат. Ошентип, мисалы, Чым-Коргон айылындагы Республикалык психиатриялык ооруканада: изилдөө жүргүзүлүп жаткан кезде бейтаптардын бири он жылдан бери, көз карандысыз медициналык экспертизанын эмес, туугандарынын каалоосу боюнча, мүлкүн ээлеп алуу максатында дарыланууда

⁴ Адам укуктарынын сакталышынын мониторингинин отчету. (ЕККУ, ОБСЕ, ЮСАИД, Фридом Хаус, «Сорос-Кыргызстан» Фонду)

болгон. Мекемеде болуусун узартуу чечимин мекеменин жетекчилиги чечет. Бул кырдаал психиатриялык ооруканаларда адамдардын жасалма жана өмүр бою кармалышынын коркунучун түзөт.

Бул интернаттарда жайгаштырылган адамдардын так саны жок, бирок антисанитария жана каралбай калгандык көп учурда өлүмгө алып келе тургандыгы анык болсо дагы, бейтаптардын өлүмдөрүнүн себептери да белгиленбейт.

Психоневрологиялык деп аталаган мекемелер КР социалдык өнүгүү министрлиги тарабынан инфратүзүмдүк принцип менен – “айыктырылгандар боюнча” эмес, орундардын санына жараша каржыланат. Инфратүзүмдү жатак ордунун санына жараша каржылоо – бузуку жана түздөн-түз кыйноолорго жана катаал мамилеге алып келет. Каржылоонун мындай принциби кызмат сапатына эч кандай байланышы жок, кызматкерлерге жатак орундарын толтуруу үчүн адамдарды кармап турууга өбөлгө түзөт.

Сапаттуу медициналык кызмат көрсөтүүнүн жоктугу оорулардын өнүгүүсүнө көмөктөшөт, бул болсо жабык мекемелерде жайгаштырылган адамдардын денелик жана жан-дүйнөсүнүн азабына алып келет.

“Мекемеде жайгаштырылган аялдардын бири кан кусуп жаткандыгын, бирок ага дарыгер чакырбай жаткандарын айтты. Интернатта кургак учукка каршы иш-чаралар өткөрүлө тургандыгы белгисиз”.

Ошондой эле катаал мамилеге алып келген психиатриялык мекемелердин көйгөйлөрүнүн бири болуп өлүмдүн себептерине көз карандысыз тергөөнүн жүргүзүлбөгөндүгү саналат. Ошентип, мисалы, 2013-жылы Ак-Суудагы аялдардын интернатында мекемеде каза болгондорду мурункудай эле өлгөндөн кийин өлүктү союусуз (без вскрытия) көмүшөт. Мисалы, 2 аялдын биринин өлүм жөнүндө маалымкатында, ал “жүрөк кемтигинен” каза болгон деп көрсөтүлгөн, ал эми кызматкерлер менен бейтаптар анын “аркасындагы тешиктен” каза болгондугун айтышат, бул көп жата бергенден пайда болгон оюлуу болсо керек. Бул интернат начар кароонун кесепетинен келип чыккан өлүмдүн себептерин жашырууга бардык мүмкүнчүлүктөргө ээ дегенди билдирет. Патологоанатомиялык изилдөөдөн баш тартуу чечимин интернаттын директору кабыл алат. Кызматчылардын төмөн деңгээли психиатриялык мекемелердеги катаалдыкка түздөн түз байланыштуу. Профессионалдык дарамет канчалык жогору болсо, катаал мамилеге даттануулар ошончолук аз.⁵

Кыргыз Республикасынын балдар үчүн мекемелериндеги абал өкүнүчтүү бойдон калууда. ЮНИСЕФтин изилдөөсүнүн алкагында, Кыргызстандын акыйкатчысы, “Инсан-Муун” КФ, “Адилет” Укуктук клиникасы” КФ менен бирдикте “Жаштардын укук корго тобу” КБ жүргүзгөн мыйзам менен келишпестик мамиледе болгон жашы жете электер үчүн мекемелердин мониторингинин жыйынтыктары боюнча жабык мекемелердеги балдар жактоочуну жалдай алышпайт, укук коргоочу уюмга даттануу менен кайрыла алышпайт жана өздөрүнө карата адилеттүү мамилеге жетише алышпайт. Олуттуу көйгөйлөрдүн бири болуп Ош жана Бишкек шаарларында байырлоо (адаптация) жана калыбына келтирүү (реабилитация) борборлорунун иш-аракети үчүн мыйзамдуу негиздин жоктугу саналат. Бул борборлор ИИМ буйругунун негизинде иш алып барууда, бирок ИИМ тууралуу мыйзамда бул министрликтин тарбиялык мекемелерди түзүү боюнча ыйгарым укуктары каралган эмес. Ошондой эле балдарды Ак-Суудагы (Беловодское) жашы жете электер үчүн атайы мектепке жөнөтүү узак убакыт

⁵ Кыргыз Республикасынын психиатриялык мекемелеринде кыйноолордон жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана дарылоонун түрлөрүнөн коргоо укугуна мониторинг. “Психикалык саламаттык жана коом” КБ

ичинде (2003-жылдан бери) мыйзам бузуулар менен жүргүзүлөт. Демек, бул көйгөйгө мыйзам чыгаруу деңгээлинде көңүл буруу керек.

“Жаштардын укук коргоо тобунун” маалыматы боюнча: “2010-жылдан 2013-жылдын августуна чейин прокуратура органдарына балдардан катаал мамиле тууралуу болгону 2 гана даттануу келип түшкөн, анткени балдарда арыздануу мүмкүнчүлүгү жок. Мыйзам боюнча балдар үчүн мекемелердин жетекчилери балдардын мыйзамдуу өкүлдөрү болуп саналат жана алар “кол сынса, жең ичинде” болушуна кызыкдар”.⁶

Өмүрү өткүчө абакта болууга кесилген камактагылар үчүн дагы белгилүү көйгөйлөр бар. Эркиндигинен өмүрү өткүчө кесилгендердин кармоо шарттары БУУнун кесилгендерге мамиле жасоонун минималдуу стандарттарына, Кесилгендерге мамиленин негизги принциптерине жана Кыргыз Республикасынын башка эл аралык милдеттенмелерине жооп бербейт;

Кесилгендердин базалык ресурстарга (татыктуу кармоо шарттарына жана зарыл тамак-ашка, медициналык тейлөөгө, турак-жай аянтына, санитардык шарттарга, социалдык калыбына келтирүүчү программаларга, б.), сот адилеттүүлүгүнө, квалификациялуу юридикалык жана жактоочулук жардамга, маалыматка жана сырткы дүйнө менен байланышка талаптагыдай жеткиликтүүлүгүнүн жоктугу.

3.3 Кыргызстанда колдонулган кыйноолордун түрлөрү жана алар колдонулган жерлер

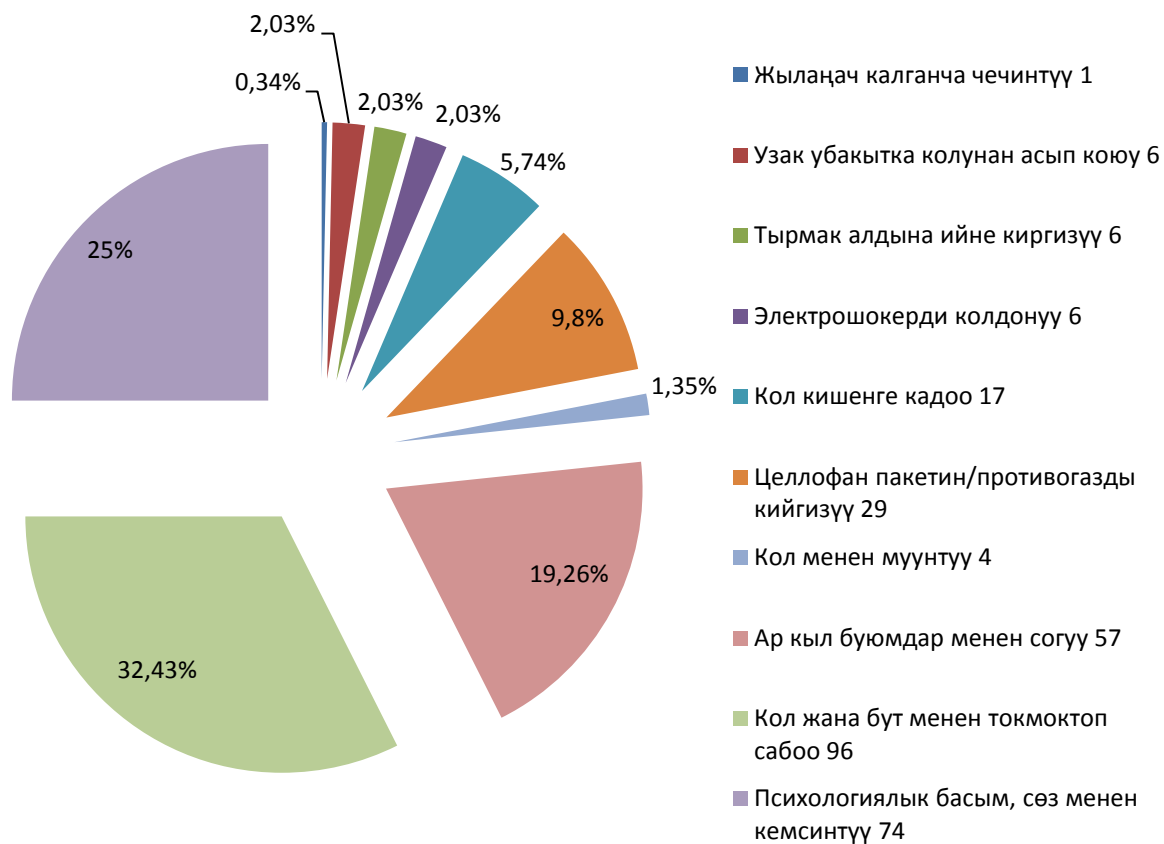
Кыйноолордун түрлөрү тууралуу айтсак, төмөнкүдө аталган кеңири таралгандардан тышкары, дагы башка чеберлери бар. Нормалдуу адамдардын көз карашы менен, бүгүн адамгерчиликсиз, ойго келбеген, таң калтырган коркунучтуу жана кыйноолорду колдонгон кызмат адамдарынын жүгөнсүз мыкаачылык менен фантазиясын тастыктаган кыйноолор колдонулат.

Жабык мекемелерде камалган адамдар менен өткөрүлгөн жолугушуулардын жана сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыктары кыйноолордун төмөнкүдөй “салттуу” түрлөрүнүн бар экендиги ырасталат:

1. Колу жана буту менен токмоктоп сабоо
2. Ар кыл буюмдар менен токмоктоо (милициялык келтек (дубинка), отургучтар, түйүнгө байланган сүлгүлөр ж.б.)
3. Психологиялык басым, коркутуулар
4. Противогаз, целлофон пакеттин колдонуу менен тумчугуу
5. Кол кишенге кадоо
6. Кол менен муунтуу
7. Колунан асып коюу
8. Тырмактардын астына ийне киргизүү
9. Электрошокерди колдонуу
10. Чечинтүү

⁶ <http://vof.kg/?p=13149>, <http://vof.kg/?p=7920>, сүрөттөр мониторингдик топ менен жасалган, vof.kg сайтынан алынган

Кыйноолордун түрлөрү

Бул далилдин бар экендигине канчалык кайгырып айтсак дагы, кыйноолор тармагындагы дагы бир орчундуу көйгөй өлкөнүн психиатриялык мекемелериндеги абал. Психиатриялык мекемелерде эң кеңири тараган кыйноолордун ыкмасы бул бейтаптарды жаткан орундарына бекитүү, айтылуу “байлоолор” (вязки). Бул өзүнө же башкаларга залакасын тийгизиши мүмкүн болгон бейтаптын коопсуздугун сактоонун ыкмасы деп саналат, бирок ошол эле учурда бул кызматкерлерге баш ийдирүү жана белгиленген тартипти аткаруу үчүн бейтаптарды жазалоо болуп саналат. Жазалоонун кеңири тараган ыкмаларынын башкасы – жабык бөлмөгө бөлүп коюу, ал жакка даараткананын ордуна идиш коюлат. Психиатриялык мекемелерде жазалоо максатында нейролептиктердин күчөтүлгөн дозаларын колдонуу улантылууда. Терапиялык нейролептиктерди дайындаган учурлар болот, бирок корректорлорсуз, акыркылардын жоктугуна байланыштуу. Анда бейтаптар нейролептиктердин терс таасиринен жапа чегишет. Кызматчылардын бейтаптарды токмоктоп сабашы кеңири таралган, көп учурда токмоктоо куралы болуп швабра саналат. Кызматчылар көп учурда өзүнө жакын бейтаптарды башка бейтаптарды сабаттуу үчүн колдонушат, баш ийдирүү үчүн же жазалоо үчүн. Бир мекемеде ал үчүн атайы мурда кесилген санитарды кармап турушкан.

Кыргыз Республикасындагы жабык мекемелерде камалган балдарды аябастан чоң кишилердей кыйнашат. Изилдөө көрсөткөндөй балдарга карата кыйноолордун ар кыл түрү колдонулат: колу жана буту менен токмоктоо; буюмдар менен, электрошокерди колдонуу; противогаз же пакет менен кургак тумчуктуруу; ооруткан абал менен кыйноо; “солярый” деп аталган сенсордук кыйноолор, мындайда балдарды ээсин жоготконго чейин күндү тиктеп турууга мажбурлашкан, ошондой эле балдарды кайсы бир убакытка карга көмүшкөн, кээде бир айга тартиптик обочо жайга (изоляция) жайгаштырышат. Психологиялык таасир дагы кеңири тараган. “Балдарды узак мөөнөткө үй-бүлөсү менен байланышудан ажыратышат, кээде бир жарым жылга чейин. Кыйноолордун дагы бир түрү “четке кагылгандардын” (отверженные) катарына которуу менен коркутуу, уйкудан калтырышат, бир нече суткага эки өспүрүмдү кол кишенге кадап коюшат, алар мындай абалда орун которуп, уктап, дааратканага барууга туура келет.

Ак-Суу (Беловодское) айылындагы атайы мектеп-интернатынын тарбиялануучусу, 16 жашта. Интервьюдан: “Мен директордун жеке талаасында иштөөдөн баш тартканымда, ал мени үйгө жибербей коём деп коркутту, бирок мен бары бир ага иштебей койдум. Мен баш тарткандыгым үчүн 1,5 жылдан бери үй-бүлөмдү көрө элекмин жана өз үйүмө бара элекмин... жакындарымды абдан сагындым... Мага ушундай мамиле кылгандыктан жана мен эч кимге даттана албагандыктан абдан жаман болуп жүрөм, өзүмдү өлтүрсөм деген ойлор болду, минтип жашап керекпи...”.

IV. КЫЙНООЛОРДУ ЖОККО ЧЫГАРУУ БОЮНЧА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ КӨРГӨН ЧАРАЛАР

4.1. 2013-2017-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн Улуттук Стратегиясы

Биздин өлкөдө абал улуттук коопсуздукка коркунуч туудурганга чейин күчөдү. Бул мамлекет тарабынан чечкиндүү жана жөндүү аракеттерди талап кылат. Эгерде кыйноолор жана катаал мамиле үчүн эч кимди жазалабаса жана шарттуу мөөнөттөр берилсе, мамлекет адилеттүүлүктү камсыз кылбаса, бул жарандардын адилеттүүлүктү өздөрү орното баштагандыгына алып келет. Ал эми бул болсо мамлекеттүүлүктүн негиздеринин кыйроосу. Адам укуктарын сыйлабагандык, кыйноолор, сот адилеттигине ишенбестик мүнөздүү багыт катары коомдо ички да, тышкы да күчөр туруксуз абалды түзүү үчүн колдонгон жана колдонушу мүмкүн болгон баскынчылык энергияны топтойт.

Мамлекеттүүлүктү бекемдөө жана жарандардын мамлекеттик институттарга ишениминин деңгээлин жогорулатуу, мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкармалык органдарынын аракетинин, Кыргызстандын тагдырына кайдыгер эмес коомдун жана жарандардын бардык саламат күчүн бириктирүү максатында, бул багытта Кыргыз Республикасынын Президенти 2014-жылды Кыргыз Республикасынын мамлекеттүүлүгүн бекемдөө жылы деп жарыялады.

Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президенти мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкармалык органдарынын, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик уюмдарынын жана мекемелеринин жана алардын жетекчилеринин мамлекеттүүлүктү бекемдөө боюнча ишинин натыйжалуулугунун негизги көрсөткүчтөрү болуп 2013-2017-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн Улуттук Стратегиясынын⁷ аткарылышынын иш жүзүндөгү жыйынтыктары саналат деп эсептейт. Бул документте кыйноолордун алдын алуу жана колдонуу тармагында мамлекеттин алдына так артыкчылыктар коюлат:

- адамдарды кыйноолорду колдонуу коркунучунан, кадыр-баркты басмырлаган мамиле тобокелдигинен бошотуу;
- ар бир адамга дасыккан (квалифицированной) юридикалык жардамдын жеткиликтүүлүгүн камсыздоо.

Кыйноолордун далилдеринин болушун Башкы прокуратура моюнга алган, анын “Кыйноолорду жүргүзүүгө жана адамгерчиликсиз катаал же адамдардын ар-намысын кемсинткен мамиле менен жазалардын башка түрлөрүн колдонууга тыюу салуунун конституциялык кепилдиктерин камсыздоого карата прокурордук көзөмөлдү күчөтүү жөнүндөгү” 2011-жылдын 12-апрелиндеги Башкы прокурордун №40 буйругуна ылайык прокуратура кызматкерлеринин эркиндиктен ажыратуу жана чектөө жерлерине күтүүсүз текшерүүлөрүнүн тажрыйбасы киргизилген. Баруулар учурунда алардын милдеттерине көзөмөл астындагы органдардын кызмат орундарын кароо, жарандар менен маек өткөрүү, даттарды каттоо журналын кароо, жарандардын денесинде жаралардын болушуна көңүл буруу, медициналык күбөлөндүрүү өткөрүлгөндүгүн аныктоо ж.б. кирет.

“Кыйноолор жөн гана жашоонун үзүндүсү эмес, укук коргоо органдарынын жумушунун бир бөлүгү болуп калды. Албетте, бир жылда бул тармакта түп тамырынан өзгөрүүлөргө жетишүүгө мүмкүн

⁷ [http://www.adviser.kg/правовые-ресурсы/мониторинг-законодательства/мониторинг-законодательства-\(с-3-февраля-по-7-февраля-2014-года\).aspx](http://www.adviser.kg/правовые-ресурсы/мониторинг-законодательства/мониторинг-законодательства-(с-3-февраля-по-7-февраля-2014-года).aspx)

эмес, ошондуктан биз, биринчи кезекте, укук коргоо органдары менен түздөн-түз иш алып бара алган коомчулуктун, эл аралык жана бей өкмөттүк уюмдардын колдоосуна муктажбыз. Ички иштер органдарынын кызматкерлеринин арасында укуктук сезимдин деңгээлин көтөрүү маанилүү. Бир гана материалдык-техникалык базаны эмес, ой-жүгүртүүнү өзгөртүү керек”⁸ - деди Аида Саянова интервьюларынын биринде.

4.2 Кыйноолорго жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнө каршы БУУ конвенциясы боюнча милдеттенмелерди аткарууда көрүлгөн чаралар боюнча Кыргыз Республикасынын экинчи мезгилдүү баяндамасы

11-12-ноябрда Женевада, кыйноолорго каршы БУУнун Комитетинин 51-сессиясында кыйноолор боюнча өлкөдөгү абал тууралуу Кыргызстандын баяндамасы каралды. Ошондой эле укук коргоочулар Комитеттин мүчөлөрү үчүн кыйноолордун натыйжасыз тергөөсү, өлүм учурлары, экстрадиция жана терроризм, кыйноолордон жапа чеккендерди реабилитациялоо жана зыяндын ордун толтуруп берүү боюнча кыскача баяндамаларды беришкен.

Кыйноолорго каршы Комитетте баяндаманы талкуулоону КР Жазык кодексинде “кыйноо” түшүнүгү эл аралык нормаларга толук жооп бербегендигинен жана кыйноолорду колдонуу тууралуу берене аз колдонулуп, жазаланбастыкты жарата тургандыктан баштады.

Кыйноолорго каршы БУУнун Комитетинин мүчөсү, Грузиянын мурдагы Омбудсмени Георгий Тугушинин пикири боюнча Кыргызстандын соттору кыйноолорду колдонуу менен моюнга алынган көрсөтмөлөрдү кабыл алышат жана ошондуктан кыйноолор ушунчалык кеңири таркаган. Соттук кароонун баштапкы баскычтарында укуктук кепилдиктердин жоктугун, камакка алынгандардын кыйноолорго дуушар болгонуна үстүртөдөн жана сапатсыз медициналык текшерүүнү, камакка алынгандардын профессионалдуу жана көз карандысыз жактоочуларга жеткиликтүүлүк укугунун сакталбагандыгын, жактоочулар менен алар жактап жаткан адамдарга жада калса сот жыйынында кол салган окуяларды белгиледи.

Негизги көйгөйлөрдүн бири Кыргызстанда «Кыйноо» беренеси колдонулбай келгендигинде. “Адам укуктарынын сакталышынын бардык кепилдиктери мыйзамда бекитилген, бирок алар иш жүзүндө таптакыр иштебейт”, - деп билдирди Тугуша. Адамдарды УКЖда белгиленген мөөнөттөн ашык кармашат, аларга жактоочуларды киргизбейт, медициналык текшерүү сапатсыз. Биз ар дайым эле юридикалык нормаларга шылтай албайбыз; коррупция жана кызматкерлердин төмөн квалификациясы күчөткөн көйгөйдү чечүү керек”.

Ферис Гаер (АКШ), Кыйноолорго каршы БУУнун Комитетинин вице-президенти Кыргызстанда кыйноо жөнүндө берене боюнча эмес, кызматтык абалын ашкере пайдалангандыгы үчүн жоопкерчиликке тартыла тургандыгын белгиледи. Комитетте укук коргоочулардан альтернативалуу маалымат бар жана ал расмий маалыматтан кыйла айырмаланат.

Токтоосуз чара катары эксперттер Кыргызстанга кыйноолорду колдонуу тажрыйбасын жоюуну, катаал мамиленин бардык окуяларына кылдат тергөө жүргүзүүнү жана жапа чеккендерге коркутуулардан коргоону кепилдөөнү сунуштады.

⁸ <http://vof.kg/?p=4950&lang=kg>

V. КОРУТУНДУ ЖАНА СУНУШТАР

Негизги корутунду кыйноолорду колдонуу жана алардын алуу көйгөйүнүн маанилүү бөлүгү бүгүнкү күнгө чейин курч мүнөздө калып жаткандыгында.

Кыйноолордун кылмышталышынан жетишкендиктерден күтүлгөн жыйынтыктар дагы да болсо саясаттагы жана укук колдонулуучу иш-тажрыйбадагы олуттуу көйгөйлөрдөн улам жетишерлик сезилбейт. Кыйноолор менен катаал мамиледен коргоонун так укуктук кепилдиктеринин жоктугу жазаланбагандык чөйрөсүнүн түзүлүшүнө көмөктөшөт.

Сот органдары моюнга алдыруу максатында кыйноолордун колдонулушу тууралуу билдирүүлөргө өтө сейрек учурда көңүл бурушат. Ал эми кызыкчылыгы пайда болсо дагы, үстүртөдөн карап чыгып, ички иштер органдарынын кызматкерлерин суракка алуу менен чектелишет жана мындай арыздарды кылмыш жоопкерчилигинен качып кетүү аракети катары баалашат.

Ички иштер органдарынын кызматкерлеринин кыйноолорду колдонушунун жалпыга белгилүү далилинен тышкары, тилекке каршы, психиатриялык жана балдардын мекемелеринде кыйноолордун кеңири колдонулушунун далилдери көбөйдү. Ал эми психиатриялык жана балдардын мекемелеринде иштеген кызмат адамдарын кылмыш жасагандыгы үчүн «кыйноо» 305-1-беренеси боюнча кылмыш курамынын жоктугуна байланыштуу жазык жоопкерчилигине тартуу дээрлик мүмкүн эмес.

Азыркы татаал шарттарда мыйзамдарды жана укук колдонулуучу иш-тажрыйбасын өзгөртүү кыйноолорду колдонуу чөйрөсүн кыскартууга мүмкүндүк берет жана алардын акырындык менен жокко чыгарылышына көмөктөшөт. Учурда бул багытта улуттук мыйзамдарды эл аралык стандарттарга ылайык келтирүү, кыйноолордон коргоо кепилдигин мыйзамда жана иш жүзүндө камсыздоо, ыкчам жана натыйжалуу тергөө жүргүзүү жана күнөөлүүлөрдү жоопкерчиликке тартуу зарыл.

Ага карабастан, кыйноолорду колдонуунун жогоруда сүрөттөлгөн себептерин жоюу үчүн Кыргыз Республикасынын жазык жана жазык-процесс кодекстерине кыйноолорду колдонуу үчүн жазаны күчөтүүнү жана кылмыш иштери боюнча күмөндүү далилдик база менен өкүм чыгарган соттордун жоопкерчилигин караштырган бир кыйла өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл.

Кыйноолордун алдын алуу тармагындагы абал боюнча сунуштар

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине

Кыргыз Республикасынын кээ бир укуктук ченемдик актыларына төмөндөгү өзгөртүүлөрдү киргизүү мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу:

- 1) КР ЖПК кыйноолордун алдын алуу максатында кармалган адамдын туугандарына анын камакка алынгандыгы жөнүндө милдеттүү жана токтоосуздан кабарлоо бөлүгүндө өзгөртүүлөрдү киргизүү. Мындай милдетти аткарбаган жактардын жоопкерчилигин караштыруу;
- 2) КР ЖПК жана «Кылмыштарды жасоо жагынан шек туудурган жана айыпталып кармалган адамдарды камакта кармоонун тартиби жана шарттары жөнүндө» КР Мыйзамына жазык процессинин бардык баскычтарында, өзгөчө шектүүлөрдүн камакта кармалган убагында, ошондой эле УКЖ сыртына чыгарылып келгенден кийин, көз карандысыз медициналык экспертизага өз убагында жеткиликтүүлүктү кепилдеген өзгөртүүлөрдү киргизүү;

- 3) «Кылмыштарды жасоо жагынан шек туудурган жана айыпталып кармалган адамдарды камакта кармоонун тартиби жана шарттары жөнүндө» КР Мыйзамына Жогорку Кеңештин депутаттарына, Кыйноолордун алдын алуу боюнча улуттук борборго, Акыйкатчыга (Омбудсменге), ошондой эле адам укуктары боюнча эл аралык уюмдарга багытталган камакта кармалган адамдардын каткабарынын цензурасына түп тамыры менен тыюу салган өзгөртүүлөрдү киргизүү.

Башкы прокуратурага

Башкы прокуратурада кыйноолордун колдонулушунун далилдерин тергөө боюнча түздөн түз Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасына баш ийген же кыйноолорду колдонгон кызмат адамдарын айыптоо боюнча тергөө жүргүзүүлөрдө адистештирилген атайы түзүмдүк бөлүмдү түзүү тууралуу суроону караштыруу.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө

Кыргыз Республикасынын юрисдикциясында болгон жана Кыйноолорго каршы БУУнун конвенциясынын жоболорунун бузулушунан жапа чеккен адамдарга бул Конвенциянын алкагында түзүлгөн БУУ комитетине алар кыйноолордун курмандыгы болгондугу тууралуу билдирүүлөр менен кайрылуу мүмкүнчүлүгүн берүү. Бул үчүн Кыргыз Республикасы Кыйноолорго каршы БУУнун конвенциясынын 22-беренесине ылайык БУУнун кыйноолорго каршы комитетинин ушул сыяктуу жеке жактардын билдирүүлөрүн караштыруу компетенциясын таануусу тууралуу билдирүү жасашы керек.

Кыйноолордун алдын алуу боюнча үзгүлтүксүз натыйжалуу иш-аракет жүргүзүү үчүн ИИМ УКЖ, БКМК УКЖ, УКМК УКЖ өкмөткө караштуу ЖАМК карамагына өткөрүп берүү жана БУУнун кыйноолор жөнүндө суроолору боюнча Кыргызстан боюнча атайы баяндамачысынын сунуштарын аткаруу. Ушул эле максатта УКМК ТКЖ караштуу ЖАМК карамагына өткөрүп берүү зарыл. Бул үчүн ылайыктуу мыйзам долбоорун иштеп чыгуу жана аны Жогорку Кеңештин кароосуна киргизүү керек.

УКЖ, ТКЖ келип түшкөн убакта, ошондой эле УКЖ, ТКЖ сыртка чыгарылып кайра жеткирилгенден кийин камакка алынгандардын саламаттыгынын абалын жана денесинде жаракаттардын болушун белгилөө үчүн колдонууга медициналык күбөлөндүрүүнүн Стамбул протоколунун принциптерине ылайык Бирдиктүү формасын иштеп чыгуу жана киргизүү.

Бардык УКЖ, ТКЖ ыйгарым укуктуу кызматкерлердин, участкалык инспекторлордун бөлмөлөрү жайгашкан укук коргоо органдарынын коридорлорунда видео байкоо жүргүзүү боюнча тез чараларды көрүү.